

Helena Merriman

BBC
RADIO

4

Podľa
medzinárodne
úspešného
podcastu BBC

Bernauer Straße

Ruppiner Straße

IKAR

Tunnel 29

Utielol pred jedným
z najbrutálnejších
režimov na svete.
Potom sa prekopal
späť.

Tunel 29

Helena Merriman

Tunel

29

Utielol pred jedným
z najbrutálnejších
režimov na svete.
Potom sa prekopal
späť.

Preložil Igor Otčenáš

IKAR

Copyright © Hugely Limited and the BBC 2021

The right of Helena Merriman to be identified as the Author of the Work has been asserted by her in accordance with the Copyright, Designs and Patents Act 1988.

By arrangement with the BBC.

BBC and Radio 4 are trade marks of the British Broadcasting Corporation and is used under licence.

BBC logo © BBC 2021 and Radio 4 logo © BBC 2021

Cover photograph © Bettman/ Getty Images

Author photograph © Jon Holloway

Slovak edition © 2023 by IKAR, a.s.

p. 413: © Joachim Rudolph; p. 414, top left, top right and middle:

© Sabine Schreck / BBC; bottom: © Helena Merriman / BBC;

p. 415: © Helena Merriman / BBC

ISBN 978-80-551-9095-2

Obsah

Predslov	13
1 Pláž	19
2 Prvý útek	23
3 Dlhé putovanie	29
4 Zmena firmy	34
5 Pašerák	40
6 Rádio	47
7 Tank	53
8 Tisíce drobností	58
9 Dom tisícov očí	65
10 Operácia Ruža	74
11 Pasca na myši	78
12 Sneh	81
13 Úteky	82
14 Chlapec v krátkych nohaviciach	85
15 Údolie nevedomých	95
16 Ďalekohľady	101
17 Pozorovateľňa	110
18 Tábor	113
19 Špión	118
20 Zložka	123

21 Evi a Peter (a aj Walter s Wilhelmom)	132
22 Girmannova skupina	137
23 Dom budúcnosti	143
24 Výrobňa	149
25 Betón	155
26 Cintorín	158
27 Práca na zmeny	164
28 Nové krycie meno	167
29 Bomba	172
30 Pluzgiere	174
31 Televízny producent	176
32 Dohoda	185
33 New York	190
34 Kamery	192
35 Dáždniky	195
36 Mŕtva zóna	199
37 Wilhelm, znovu	203
38 Základné pravidlá	204
39 Priesak	207
40 Druhý tunel	215
41 Milenci	220
42 Deň predtým	224
43 7. augusta	228
44 Hohenschönhausen	244
45 Hon na krtka	256
46 Ticho	260
47 Vykonštruovaný proces	263
48 Mäsiar	273
49 Clausov príbeh	281
50 Paríž	287
51 Súradnice	295
52 Posledná návšteva	298
53 Spojka	299
54 Informácie	302

55	Mapy	303
56	Reuven	305
57	14. septembra	308
58	Walter a Wilhelm	331
59	Obhliadka	334
60	Strihanie filmu	336
61	Odpočúvanie	340
62	Kočík	341
63	Oslava	344
64	Kanoe	347
65	Lietadlo	350
66	Druhá oslava	352
67	Tlačovka	354
68	Knižnica	358
69	Správa	361
70	Film	364
71	List	373
72	Hamlet	376
73	Zlatý mercedes	379
74	Záverečná správa	384
75	Volný pád	388
	Epilóg	390
	Doslov	401
	Čo robili potom	408
	Miesta	416
	Poznámky	419
	Bibliografia	441
	Podakovanie	445
	Register	449

Henrymu, Matilde a Samovi,
mame a tatkovi,
Rosie, Livy, Sase a Sebovi

„Ako všetky múry, aj tento mal dve strany.
Čo bolo dnu a čo vonku záviselo od toho,
na ktorej strane ste stáli.“

Ursula K. Le Guin: *The Dispossessed*

Predslov

Ked' sa s ním stretávam po prvý raz, sotva lapám dych. Do Joachimovho bytu je to osem poschodí. Kým vyleziem nahor s mikrofónom pripraveným na náš prvý rozhovor, fučím ako lokomotíva.

Joachim sa smeje a pozýva ma dnu. Zavolala som mu týždeň predtým (v októbri 2018). Chcela som prísť do Berlína a položiť mu zopár otázok o niečom, čo sa stalo pred vyše šesťdesiatimi rokmi. Bol to krátky telefonát, Joachimova angličtina bola kostrbatá, moja nemčina ešte väčšmi, no aj tak ma počas nášho rozhovoru zarazila jedna vec. Väčšina ľudí, s ktorými som ako novinárka robila rozhovory, sa snažila pozliepať svoje spomienky prostredníctvom emócií. Joachim bol iný: bol nanajvýš detailný, pamätal si na pachy, zvuky, rozmery, farby. To ma zaujalo, a tak som sa ho spýtala, či za ním o týždeň môžem prísť aj osobne. Odpovedal áno.

Prechádzame jeho bytom. Je svetlý a vzdušný, má tam plno rastlín a na poličkách množstvo bábik, sošiek Budhu a porcelánových mačiek. Nad dverami do kúpeľne visí biela emailová tabuľka s číslom domu sedem.

Ako mi Joachim prezradí, strhol ju uprostred noci z paneláku na druhom konci mesta. Z paneláku, kde sa to všetko stalo.

Prichádzame k panoramatickému oknu, odkiaľ obdivujem výhľad na prebúdžajúce sa mesto v zimnom slnku pod nami. Joachimov byt sa nachádza na samom konci, kde sa paneláky a výškové budovy vnútorného Berlína dotýkajú prvých borovic a sosien Grünwaldského lesa. Chvíľu tam stojíme a Joachim ukazuje kam si do diaľky, kde kedysi stával Berlínsky múr. V duchu si predstavujem výjavy z roku 1989, z tej noci, keď sa naň ľudia vyštvierali, tancovali na jeho vrchu a potom ho s kladivami strhli dolu. Spomíname si na to každý rok, ktorý sa končí deviatkou, no mňa väčšmi zaujímal samý začiatok príbehu Berlínskeho múru, teda rok 1961, keď ho postavili.

Čo sa stane, keď vláda postaví zátaras, ktoré rozdelia mesto alebo krajinu napoly? Práve to mi víťalo hlavou, keď som ako novinárka pracovala v Egypte, kde polícia postavila trojmetrový múr okolo ministerstva vnútra, ktorý potom demonštranti zdemolovali. Na to som myslela, keď som žila v Jeruzaleme a trávila hodiny v radoch na kontrolných stanovištiach pred vstupom do Gazy alebo na Západný breh. O páde Berlínskeho múru sa hovorí ako o konci jednej éry a v istom zmysle je to tak: označuje ním koniec studenej vojny. Ale zakrátko sa začala nová éra: vek múrov. Dnes sú múry naozaj v móde – vo viac ako sedemdesiatich krajinách (čo je tretina sveta) existujú nejaké zátaras, alebo ploty. Niektoré stoja na hraniciach, iné oddelujú územia vnútri krajín, ba dokonca miest. Bez ohľadu na ich veľkosť,

mnohé z nich sa so svojimi strážnymi vežami, zakázanými pásmami a poplašnými systémami inšpirovali múrom múrov – tým, ktorý vyrástol v Berlíne v lete roku 1961.

Joachim mi ponúka miesto za stolom, ku ktorému si sadáme. Pripevním mu na modrú flísku mikrofón a spýtam sa ho, čo raňajkoval. Je to štandardná otázka rozhlasákov na kontrolu hlasitosti. Odpovie, že si dal smoothie a praženicu. Nastavím mikrofón do správnej polohy. Joachimov hlas je tichý, pokojný. Zblízka zaregistrujem jeho škriatkovské uši, jasnomodré oči, ktoré sa mu pri úsmeve zľahka zužujú. Odhadujem jeho vek: môže mať tak osemdesiat. Potom zapínam záznam.

V ten deň sme sa rozprávali tri hodiny. O deň neskôr už päť. Tak to šlo celý týždeň: ja som sa pýtala a Joachim odpovedal tak detailne, až mi to vyrážalo dych. Jeho manželka nám nosila čaj. Keď ho kládla na stôl, zľahka Joachima stisla za plece. Nasledujúce tri roky som pátrala po všetkých, ktorí boli súčasťou tohto príbehu. Pýtala som sa ich, čítala ich listy a denníky. Potom som objavila tisíce záznamov Stasi s detailnými zápismi, minútu po minúte. O niečom takom sa môže novinárovi iba snívať. Našla som repliku tunela s rovnakými parametrami, ako bol Tunel 29 a nahrávala v jeho útrobach; chcela som vedieť, aké je byť v podzemí a kopať dieru na šírku rakvy. Chcela som pochopiť, prečo sa niekto rozhodol stráviť tam dolu tak veľa času.

Ten výskum zmenil môj pohľad na to, čo som si myslela, že o mnohých veciach viem: o konci druhej svetovej vojny, o začiatku studenej vojny, o stavaní Berlínskeho múru, o zrode televízneho spravodajstva a o tom, čo

znamená byť špiónom a udávať ľudí zo svojho okolia. Výsledkom je táto kniha.

Všetky rozhovory v nej sú presnými prepismi rozhovorov a správ Stasi o schôdkach a výsluchoch. Všetky mená a údaje, ako aj podklady pre dodatočný výskum, som si overovala podľa ústnych spomienok, máp, memoárov, súdnych dokumentov, odtajnených materiálov CIA a ministerstva zahraničných vecí, z novinových, televíznych a rozhlasových správ. Akékoľvek chyby idú na môj vrub.

Joachim

Prvé, čo ho zarazí, je puch. Je to uholný prach. Potom ho aj zacíti. Padá mu na plecia a do očí, až ho celkom oslepí. Ale on neustáva, zatína sekerou do podlahy nad sebou, strop sa otriasa, všetko sa otriasa, rachot je taký ohlušujúci, že ho cíti až v kostiach. A potom náhle príde závan čerstvého vzduchu. Vysekal dieru. Dostatočne veľkú, aby sa ňou pretiahol. Odhodí sekeru a vytiahne revolver: ak ho nájdu, živého ho nedostanú. Zotrie si uholný prach z jedného oka chrbtom ruky. Pripravuje sa vliezť do miestnosti, hoci netuší, čo tam je. Na chvíľu zamrie a v tom tichu sa prichytí pri otázke – nie po prvý raz –, ako k tomu všetkému vôbec došlo?

1/ Pláž

12. augusta – ostrov Rujana, východné Nemecko

Joachim vytiahne nohu z vody. Je studená, hoci je august. Jeho priatelia sa čvachcú v mori, utahujú si z neho, volajú ho, ale on studenú vodu neznáša a oni to dobre vedia.

Spomenie si na ostatný večer. Pivo v robotníckej krčme. Pot. Telá pritisnuté jedno k druhému. Ohmatkávanie a bozkávanie v kúte. Nikdy také prázdniny nezažil, ani raz za svojich dvadsaťjeden rokov. Kiež by sa nikdy neskončili... Kriedové útesy za ním sú pokryté jasnozeleňými lesmi, nad hlavou mu krúžia orly bieločvosté a more je také priehľadné, že vidí drobné rybičky miháť sa vo vode.

Zostáva ešte jeden týždeň a vrátia sa do východného Berlína. Tristo kilometrov južne odtiaľto je celkom iný svet. Sivý. Otrasný. A za ostatných pár mesiacov sa to ešte zhoršilo. Tie zmeny si všimol každý: na uliciach sa objavilo viac pohraničných hliadok, počty ľudí utekajúcich do západného Nemecka prudko vzrástli, akoby

niečo viselo vo vzduchu a oni to vedeli. V ovzduší to iskrilo a zunelo ako pred búrkou.

Joachim sleduje svojho najlepšieho priateľa Manfreda, ako sa brodí z vody von. Poznajú sa od šiestich rokov, spolu vyfajčili svoju prvú cigaretu, vymýšľali v škole všelijaké betárske vylomeniny. Manfred z toho vždy mal problémy, ale Joachim bol ten, ktorého nikdy neprichytili. Vždy vedel, kde je hranica, ktorú neslobodno prekročiť.

V ten večer sa obaja prezliekli do džínsov a tričiek, učesali sa a vyrazili cez pláž k pivnému stanu. Bol to ďalší z večerov v tomto plážovom raji na okraji východného Nemecka a oni boli dvadsaťdvaroční mladíci v stave beztiaže dlhého leta, keď nikam nemusia.

Čo v tej chvíli nevedeli bolo, že sú presne tam, kde vláda chce, aby boli mladí muži ako oni: takí by totiž mohli robiť problémy, keby zistili, čo sa bude diať. K východnému Berlínu sa práve v tom čase valili desiatky tankov a desaťtisíce vojakov naskakovali na korby nákladniakov, vyzbrojení kalašnikovmi a protitankovými strelami. Každú chvíľu dostanú rozkazy a potom sa to začne.

Na druhý deň ráno sa Joachim zobudí na hluk – v táborovom ampliáne to kvíli a chrapčí. Za svišťania zipsov otvárajúcich sa stanov Joachim vylezie von a kráča k ampliánu, z ktorého buráca vojenská dychovka. Potom sa ozve patetický mužský hlas: „*Das Ministerium des Innern der Deutschen Demokratischen Republik veröffentlicht folgende Bekanntmachung...*“

Joachim vie, koľká bije. Je to nejaké vládne oznámenie a otrávený tomu prestane venovať pozornosť. Hlas